

Etnolingvistiline vitaalsus ja selle mõõtmine

Martin Ehala

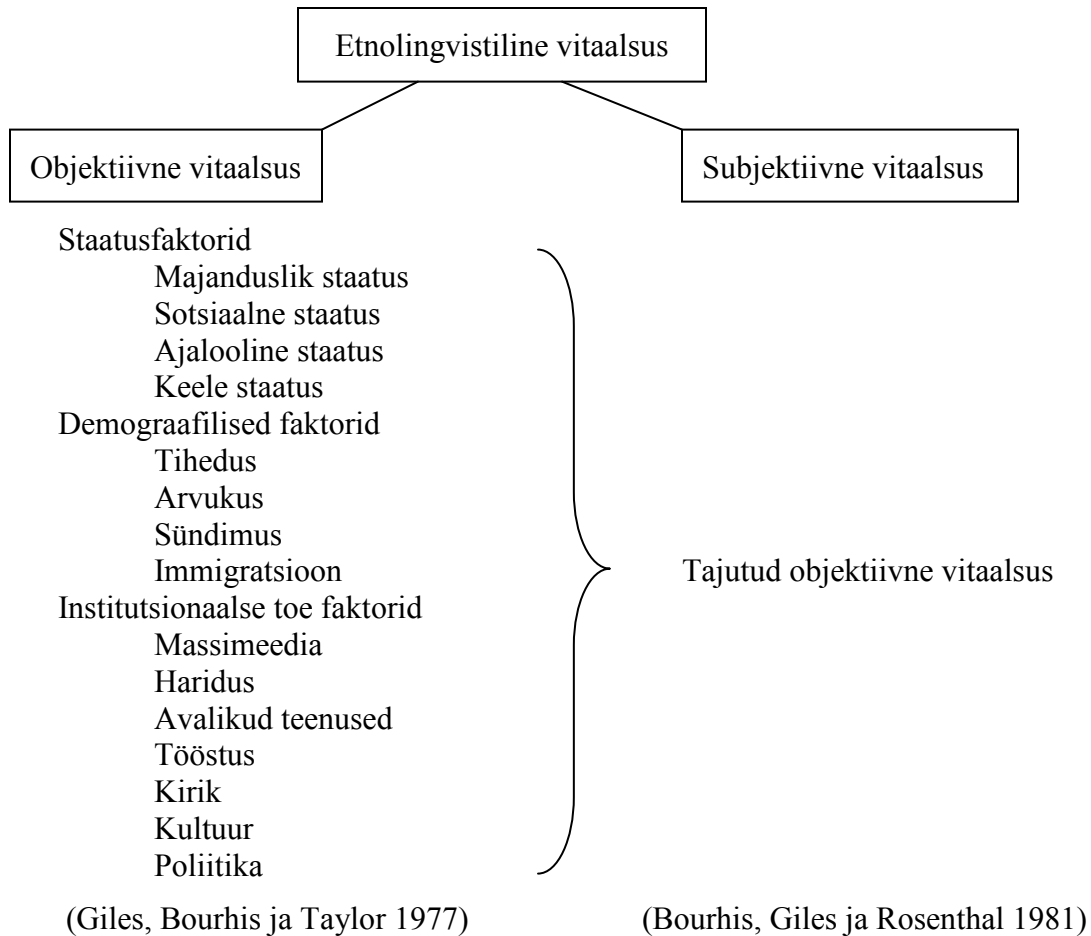
Tallinna Ülikool

1. Etnolingvistilise vitaalsuse mõiste areng

Etnolingvistilise vitaalsuse mõiste (siitpeale lihtsalt vitaalsus) võeti kasutusele 1970ndate keskel, tähistamaks rühma võimet „käituda eristuva ja aktiivse kollektiivse üksusena gruppidevahelistes suhetes” (Giles, Bourhis ja Taylor 1977: 307). Mida kõrgem on rühma vitaalsus, seda enam on ta võimeline eristuma ja toimima kollektiivselt, mida madalam on vitaalsus, seda suurem on oht, et rühm lakkab olemast ja selle liikmed assimileeruvad teistesse rühmadesse. Seega on vitaalsus oluline näitaja, mis mõjutab keele säilitamist või keelevahetust. Algusest peale ongi mõiste leidnud enim kasutust keele säilitamise ja keelehoiu alastes uuringutes (hiljutistest uuringutest vt näit Kindell ja Lewis 2000, Klatter-Folmer ja Avermaet 2001, Yagmur ja Kroon 2003, Sayhti 2005), kuid ka kultuuridevahelises kommunikatsioonis (Gudykunst ja Ting-Toomey 1990) ja etnoloogias (van der Berg 1988).

Kuigi mõiste on intuitiivselt hästi haaratav, osutus ta operatsionaliseerimine suhteliselt keerukaks. Varastes uuringutes eeldati, et vitaalsus väljendub rühma staatuse, demograafilise olukorra ja institutsionaalse toe kaudu: et vitaalsus on seda suurem, mida kõrgem on rühma staatus, mida suurem tema liikmeskond ja selle geograafiline kontsentratsioon ning mida tõhusam on tema sotsiaalsete institutsioonide tugi (vt näit Bourhis 1979). Üsna pea mõisteti (Bourhis et al. 1981), et kuigi ülalmainitud tegurid mõjutavad vitaalsust, on nähtusel siiski ka sotsiaalsühholoogiline külg, mis on seotud sellega, kuidas rühma liikmed oma kollektiivset vitaalsust tajuvad. On täiesti võimalik (ja uuringud on seda ka näidanud), et teatud olukordades võivad rühmad tajuda oma vitaalsust kõrgemalt või madalamalt, kui nende tegelik sotsiaalne, demograafiline ja majanduslik-kultuuriline seisund eeldaks (vt näit Pierson et al. 1987; Kraemer ja Olshtain 1989; Sachdev et al. 1990; Sachev and Bourhis 1993). Seetõttu hakati vitaalsusel eristama kaht omavahel seotud, kuid eristuvat tahku: objektiivset ja subjektiivset vitaalsust. Objektiivne vitaalsus on rühma „tegelik” vitaalsus, subjektiivne vitaalsus aga see, kuidas rühma liikmed oma rühma objektiivset vitaalsust tajuvad. Esialgu eeldati, et

subjektiivne vitaalsus on lihtsalt objektiivse vitaalsuse peegeldus tajus, st ta kujuneb nende sama kolme vitaalsust mõjutava faktori põhjal, mis defineerivad objektiivse vitaalsuse, nagu kujutatud joonisel 1:

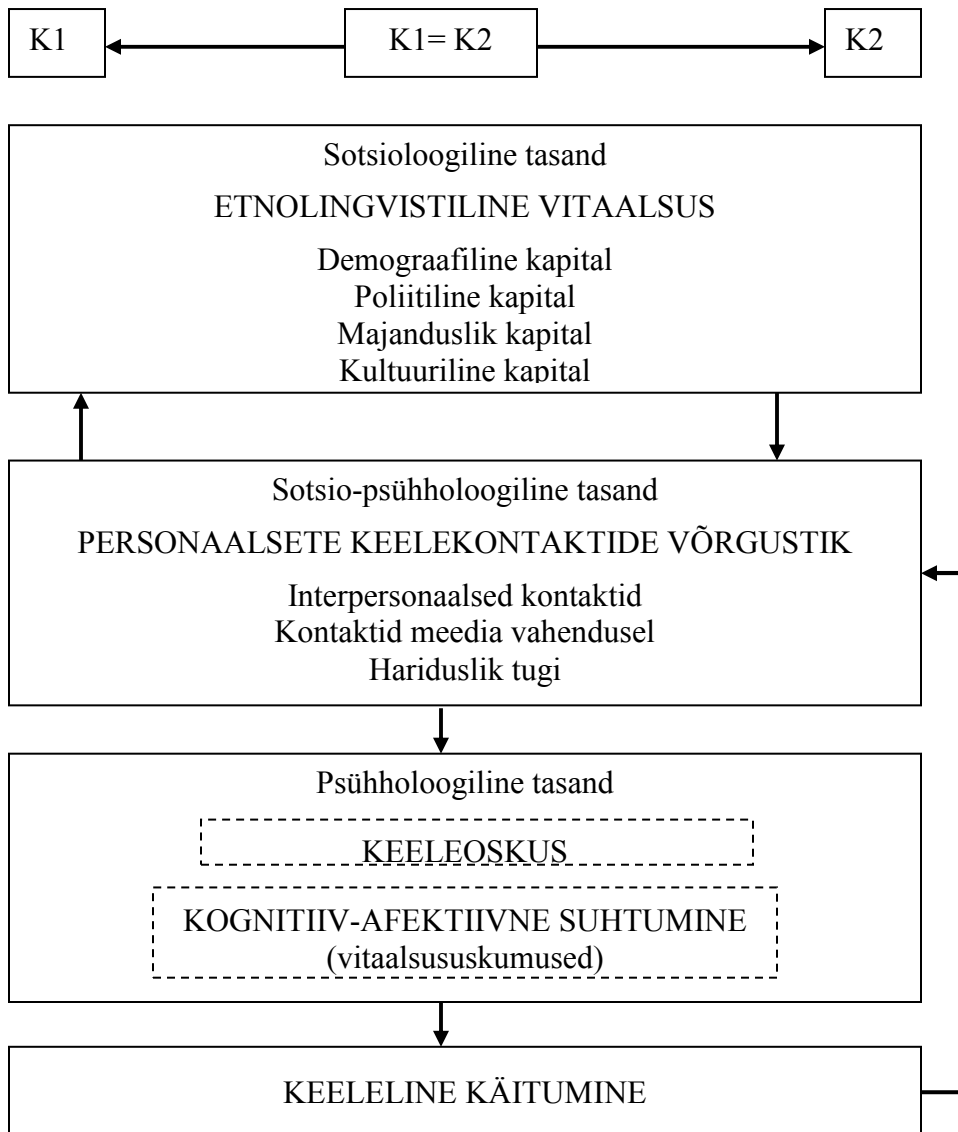

Üsna pea pärast subjektiivse vitaalsuse kasutuselevõttu kerkis üles küsimus, kuidas see mõiste aitaks seletada rühmade keelelist käitumist kontaktolukorras. Esimesed uuringud näitasid, et subjektiivse vitaalsuse küsimustiku tulemused ei olnud vastavuses tegeliku keelelise käitumisega (Bourhis and Saxe 1984, Giles and Johnson 1987).

Sellest lähtudes kujundati subjektiivse vitaalsuse uurimismetoodika ringi. Allard ja Landry (1986) väitsid, et subjektiivne vitaalsus on tõekspidamiste süsteem (*belief system*) ja seetõttu tuleb selle uurimisel arvestada erinevat laadi tõekspidamistega. Senised uuringud olid keskendunud vaid üldistele tõekspidamistele selle kohta, millisenä vitaalsusega seotud tegureid tajuti. Samas tulnuks täpsema tulemuse saavutamiseks

mõõta ka normatiivseid tõekspidamisi (mismoodi olukord peaks olema), käitumuslikke tõekspidamisi (mismoodi vastanu ise toimib) ja eesmärgi tõekspidamisi (mismoodi ta kavatses tulevikus käituda). Kuigi täiustatud küsimustik ennustas uuritavate tõenäolist keelelisest käitumist paremini, varieerus ta täpsus siiski oluliselt erinevat tüüpi rühmadele rakendatult (Harwood, Giles ja Bourhis 1994:178).

Järgnevatel töodes laiendasid Landry ja Allard (1992, 1994) oluliselt oma metoodikat, lisades sellele sotsiaalse võrgustiku mõõtme. Töö tulemusel kujunes neljatasandiline keelelise käitumise mudel, mis avas vitaalsust mõjutavate mikro- ja makrotasandi mõjurite omavahelised suhted (vt joonis 2):

Joonis 2. Lisandava ja asendava kakskeelsuse mudel

Landry ja Allardi kohandatud mudel ei kujuta küll rangelt võttes vitaalsust, vaid tegureid, mis mõjutavad nn lisandava ja asendava kakskeelsuse kujunemist rühmaliikmetel. Lisandav kakskeelsus on selline keeleline käitumine, mille puhul teise keele (K2) oskus ei vähenda emakeele (K1) kasutusalasid ega –intensiivsust, asendava kakskeelsuse puhul on tegemist liikumisega ühelt ükskeelselt süsteemilt (K1) teise ükskeelse süsteemi (K2) suunas. See kas mingi teatud keelekontakti puhul kujuneb asendav või lisandav kakskeelsus, sõltub Landry ja Allardi (1994) mudeli järgi vaid kaudselt selle rühma objektiivsest vitaalsusest (joonisel *sotsioloogiline tasand*). Hoopis vahetumalt sõltub see keelekasutaja interaktsioonist oma sotsiaalses võrgustikus, kus võidakse kasutada K1 ja K2 erineval määral (*sotsio-psühholoogiline tasand*). Vastavalt võrgustiku keelelisele praktikale kujuneb ka keelekasutaja keeleoskus ja suhtumine kõnealustesse keeltesse (*psühholoogiline tasand*), mis juba otsesemalt mõjutavad tema keelevelikut. Keelevelikuga omakorda kujundab sotsiaalse võrgustiku keelelist praktikat. Näidates üksikisiku keelekasutuse mõju sotsiaalsele võrgustikule, avavad Landry ja Allard seose keele mikro- ja makrotasandi vahel, ehk siis näitavad, kuidas üksikisikute keeleveliku küsimused kumuleeruvad sotsiaalse võrgustiku vahendusel kas keelevahetuseks või keele säilitamiseks.

Kuigi objektiivne vitaalsus veel figureerib Landry ja Allardi (1994) mudelil, on tema tähtsus vitaalsuse hindamisel oluliselt vähenenud: mudelil põhinev vitaalsusküsimustik ei sisalda küsimusi sotsioloogilise tasandi mõju hindamiseks, vaid keskendub üksnes sotsio-psühholoogilisele ja psühholoogilise tasandi teguritele. Samas ei tähenda see, et keele säilitamist mõjutavate objektiivsete faktorite uurimine oleks lakanud. Pigem vastupidi. Kuigi teiste nimede all, on keele säilitamise objektiivsed faktorid leidnud tihedamatki läbitöötamist kui subjektiivse vitaalsuse mõiste. Näiteks J. Fishmani (1991, 2001) keelevahetuse pööramise (*reversing language shift*) teooria toob esile kaheksa keele ohustatuse astet, millest igäüht võib iseloomustada kui objektiivse vitaalsuse kategooriat (vt lühiülevaadet Ehala 2006).

Veelgi detailsemalt, kuigi skaalat pakkumata, on vitaalsuse objektiivseid tegureid süstematiseerinud John Edwards (1992). Ta tõi välja 11 faktorit, mis osaliselt kattuvad

Bourhise jt (1977) esialgse mudeliga. Samas on Edwardsi mudel detailsem, kuna arvestab iga faktori juures ka selle mõju mikrotasandil (kõnelejale), makrotasandil (keelele) ja ajaloolis-geograafilises kontekstis. Nii kujuneb üsna detailne maatriks, millest lähtuvalt keele objektiivset vitaalsust kirjeldada. Edwardsi (1992) süsteemi täiendasid mõnevõrra Grenoble and Whaley (1998), kelle järgi ma selle esitan tabelis 2 (olgu täpsustatud, et Edwards ei kasuta objektiivse vitaalsuse mõistet, vaid räägivad vähemuskeele olukorra kirjeldamisest, kuid sisuliselt on tegemist sama nähtusega):

Faktor	Kõneleja	Keel	Kontekst
Demograafia	1	2	3
Sotsioloogia	4	5	6
Lingvistika	7	8	9
Psühholoogia	10	11	12
Ajalugu	13	14	15
Poliitilis-juriidiline	16	17	18
Geograafia	19	20	21
Haridus	22	23	24
Religioon	25	26	27
Majandus	28	29	30
Meedia	31	32	33

Tabel 2. Objektiivne vitaalsus Edwardsi (1992) ja Grenoble'i ja Whaley (1998) järgi

Nagu tabelist näha, tekib faktorite vaatlemisel kõneleja, keele ja konteksti vaatenurgast 33 erinevat vitaalsuse tahku, mis on oluliselt detailsem ja süstemaatilisem kui varasemates mudelites. Et neist ülevaadet saada, esitavad Grenoble ja Whaley (1998) iga tahu kohta küsimuse vastavalt numbrite järjestusele:

- 1) Milline on kõnelejate arv ja kontsentratsioon?
- 2) Milline on keele geograafiline ulatus?
- 3) Milline on linna- ja maaelanike vahekord?
- 4) Milline on kõnelejate sotsiaalmajanduslik staatus?
- 5) Milline on keele põlvkondliku edasikandmise ulatus ja viis?
- 6) Millised on varasemad keelehoiukatsetused ja nende edukus?

- 7) Millised on kõnelejate keelelised võimed?
- 8) Milline on keele standardiseerituse tase?
- 9) Millised on immigratsiooni ja emigratsiooni mallid?
- 10) Millised on kõnelejate keelehoiakud?
- 11) Millised on keele ja identiteedi seosed?
- 12) Milline on enamusrühma suhtumine vähemusrühma?
- 13) Milline on rühma ajalugu ja taust?
- 14) Milline on keele ajalugu?
- 15) Milline on kõnelejate praeguse asukoha ajalugu?
- 16) Millised on kõnelejate õigused ja tunnustatus?
- 17) Milline on keele ametliku tunnustatuse aste?
- 18) Milline on piirkonna autonoomia ulatus?
- 19) Millise on geograafiat puudutavad faktid?
- 20) Sama
- 21) Sama
- 22) Milline on kõnelejate seotus haridusvaldkonnaga?
- 23) Milline on koolipoolse toetuse määr keelele?
- 24) Milline on hariduse tase piirkonnas?
- 25) Milline on kõnelejate religioon?
- 26) Milline on keele ja religiooni vaheline seos ja selle tugevus?
- 27) Milline on religiooni olulisus piirkonnas?
- 28) Milline on kõnelejaterühma majanduslik edukus?
- 29) Milline on keele ja majandusliku edukuse vaheline seos?
- 30) Milline on piirkonna majanduslik edukus?
- 31) Milline on rühma esindatus meedias?
- 32) Milline on keele esindatus meedias?
- 33) Milline on keelelise piirkonna teadvustamine laiemas avalikkuses?

Hiljuti on Edwards (2006) täiendanud ja edasi arendanud mudeli seni vähe detailiseeritud geograafilist faktorit, eristades ühekogukonnalisi (*unique*, nagu näit walesi keel), mitmekogukonnalisi (*non-unique*, näit mustlaskeeled) ja lokaalseid (*local only*, näit venelased Baltikumis) vähemuskeeli. Kõnelejate paiknemise järgi eristab ta koondunud (*cohesive*, nagu walesi või baski kogukonnad) ja hajutatud (*non-cohesive*, nagu saami) vähemusi. Mitmekogukonnaliste puhul arvestab ka sellega, kas kogukonnad on omavahel külgnevad (*adjoining*, näiteks saamid) või eraldatud (*non-adjoining*, näiteks katalaani kogukonnad Hispaanias ja Sardiinial). Mainitud tunnuste põhjal tekib kümneliikmeline tüpoloogia ja kui sellele veel lisada autohtoonse ja immigrantkogukonna eristus, siis 20-liikmeline tüpoloogia. Edwardsi (1992, 2006) mudel on väga detailne ja võimaldaks hinnata keele objektiivset vitaalsust hästi, samas on sellel põhinev vähemuskeelte klassifikatsioon tegemata.

Loomulikult ei ole artiklis seni kirjeldatud objektiivse ja subjektiivse vitaalsuse mudelid ainukesed teoreetilised raamistikud, mis püüavad süstemaatiliselt kirjeldada keele püsimumist mõjutavaid tegureid. Hea lühiülevaate erinevatest siin käsitlemata jäänud lähenemistest pakub Clyne (2003). Tema hinnang etnolingvistikulise vitaalsuse valdkonnas toimunud arengule tervikuna on siiski suhteliselt kriitiline: “seni veel ei ole suudetud välja töötada ühtegi metoodikat, mis oleks piisavalt võimas, et hinnata keelevahetust adekvaatselt avaramas perspektiivis” (Clyne 2003:21, minu tõlge).

2. Metodoloogilised probleemid

Kuigi etnolingvistikulise vitaalsuse mõiste on intuiitiivselt hästi tajutav, ei ole sellealane uurimistöö siiski viinud ühtse laialt aktsepteeritud mõõtmistehnika väljatöötamiseni. Selle põhjused on mitmesugused.

Esmased probleemid tulenevad muidugi sellest, et sotsiaalsed nähtused on äärmiselt mitmekesised ja raskesti mõõdetavad. On ilmselge, et erinevad majanduslikud, demograafilised ajaloolis-kultuurilised ja poliitilised tegurid rühmade vitaalsust mõjutavad. Samas pole mingit head meetodit, kuidas mõõta ühe või teise rühma majanduslikku, kultuurilist, poliitilist või demograafilist võimsust. Neid asjaolusid on võimalik kirjeldada küll äärmiselt detailselt, kuid väga raske on uuringu tulemusi väljendada võrreldaval moel. Loomulikult on võimalik iga faktori kohta välja töötada kvalitatiivsetel kirjeldustel põhinevad skaalad, kuid arvestades, et faktoreid on palju (vt näiteks Edwardsi mudelit), tekib tohutu hulk kombinatsioone, mille omavaheline võrdlemine ja üldisel vitaalsusskaalal järjestamine võib osutada sisuliselt võimatuks.

Lisaks faktorite mõõtmise ja järjestamise probleemidele tuleb veel arvestada seda, et vitaalsus ei sõltu mitte üksnes vähemuskeele enda olekust, vaid ka sellest, millise enamuskeelega ta on kontaktis. Võru keele kontaktolukord eesti enamuskeelega on kindlasti teistsugune kui gaeli keele kontaktolukord inglise keelega, kuigi kõnelejate arvult, majanduslikult, kultuuriliselt ja poliitiliselt võivad mõlemad näida suhteliselt võrdse vitaalsusega. See raskendab eri kontaktolukordade võrdlust veelgi.

Neil põhjuseil viivad objektiivse vitaalsuse käsitlused enamasti kahesuguste tulemusteni: nad kas annavad alust üsna üldiseks määratluseks Fishmani (1991) tüüpi vabas vormis keele ohustatuse skaalal või siis viivad suhteliselt võrreldamatule kvalitatiivsele kokkuvõttele, mille uurija teeb suure hulga vitaalsust mõjutavate faktorite süvaanalüüsi tulemusel. Esimene viis pakub küll vitaalsuse võrdlusvõimalused, kuid ei ole piisavalt täpne. Teine viis on küll täpne, kuid ei võimalda eri kogukondade vitaalsusi omavahel adekvaatselt võrrelda.

Teine metodoloogiline probleem tuleb sellest, et objektiivsed faktorid ei mõjuta rühma vitaalsust või assimileerumist otseselt, vaid üksnes kaudselt ja ka sel juhul ei pruugi mõju sugugi täpselt vastata objektiivsetele faktoritele. Põhjus on selles, et keelevahetus ei ole rangelt võttes mitte rühma, vaid indiviidi tasandi nähtus. Sõltub ju see, mis keeles keegi kõneleb oma lastega või miskeelse hariduse ta neile annab, eelkõige selle isiku tõekspidamistest ja otsustest, mitte rühma kui terviku majanduslikust, kultuurilisest jm võimsusest. Ja kuigi viimased mõjutavad inimese hoiakuid ja otsuseid, on see mõju igal juhul kaudne, seda eeskätt seetõttu, et tavaline keeletekasutaja ei ole teadlane ja tal puudub adekvaatne ülevaade oma rühma objektiivsest vitaalsusest. Niisiis langetab ta oma otsuse oma subjektiivse vitaalsushinnangu põhjal ja see hinnang kujuneb suures osas rühma sisekommunikatsiooni põhjal. On teada juhtumeid, kus inimesel üldiselt alahindavad oma rühma vitaalsust (eesti keele kohta näitas samasugust tendentsi mõnda aega tagasi läbi viidud koolinoorte keelehoiakute uuring, vt Ehala ja Niglas 2004), kuid võimalik on ka vastupidine. See tähendab, et vitaalsuse puhul on äärmiselt olulised ka diskursiivsed faktorid: see kuidas rühm kujundab ja väärtustab oma identiteeti, kuivõrd aldis ollakse muutustele, milline on individualismi tase jne.

Võib tunduda, et diskursiivsete faktorite olulisus muudab veelgi keerulisemaks vitaalsuse mõõtmise, kuid see ei pruugi sugugi nii olla. Arvestades et keelevahetus on üksikisikute keelelise käitumise tulemus, siis ei olegi ju oluline, milline on rühma objektiivne vitaalsus, oluline on see, mida keelekõneleja oma rühmast arvab. Seega, vitaalsus on sotsiaalpsühholoogiline omadus, rühma liikmete jagatud teadmine oma rühma elujõulisuse kohta. See jagatud teadmine kujuneb vastastikuse suhtlemise tulemusel ja on oma olemuselt läbinisti subjektiivne.

Et tegemist on subjektiivse kollektiivse teadmisega, siis on seda võimalik mõõta vaid subjektiivselt, st rühma liikmete hoiakute ja uskumuste mõõtmise teel. See meetodika lähtub eeldusest, et olgu reaalsus milline tahes, kui rühma liikmetele tundub, et nende rühm on perspektiivitu, siis käituvad nad sarnaselt, st vahetavad keelt, hoolimata sellest, milline selle rühma arvukus, staatus jm objektiivsed tegurid ka erapooletule vaatlejale tunduvad. Loomulikult on ka hoiakute seos käitumisega kaudne (vt näiteks Ajzen ja Fishbein 2005), kuid sada aastat hoiakute uuringuid sotsiaalpsühholoogias on meile andnud palju kindlama ettekujutuse sellest seosest, kui oskame praegu väita objektiivse vitaalsuse mõju kohta rühma käitumisele. Niisiis, kasutades hoiakute uurimise valdkonnas hästi väljakujunenud meetodikaid, ja kohandades neid vastavalt konkreetsele kontaktolukorrale, on võimalik saada kergesti võrreldavaid tulemusi vägagi erinevate rühmate vitaalsuse kohta.

3. Etnolingvistilise vitaalsuse modelleerimine

Nagu artikli esimesest pooles esitatud ülevaatest selgus, on tehtud üsna palju katseid vitaalsust mõõta, samas pole aga välja kujunenud ühtegi universaalset meetodikat. Järgnevalt püüan esitada omalt poolt veel ühe vitaalsuse mudeli, mis põhineb suures osas küll varem tehtud töödele, kuid erineb neist kahe olulise omaduse poolest: esiteks ta avab vitaalsust mõjutavate faktorite omavahelise seose täpsemalt; ja teiseks, esitab matemaatilise mudeli, millega üldistada mitmekesine sotisingvistiline informatsioon üheks kergesti võrreldavaks vitaalsusindeksiks. Mudeli võib kokku võtta järgmise valemiga:

$$(1) \quad V=U(M_1-M_2)/r$$

Valemit tuleb mõista järgnevalt. V tähistab etnolingvistilist vitaalsust, U utilitaarsust, M_1 ja M_2 vastavalt uuritava vähemus- ja enamusrühma sotsio-kultuurilist staatust, r nende rühmade vahelist kultuurilist distantsi. Kui $V \geq 0$, siis on rühm vitaalne, kui $V < 0$, siis on rühmal kalduvus assimileeruda seda rohkem, mida väiksem on V väärtus.

Valem lähtub sotsiaalpsühholoogilisest tõsiasiast, et inimene vajab positiivset enesehinnangut ja püüab seda saavutada rühmakuuluvuse kaudu (vt Tajfel ja Turner

1979). Kui rühm, millesse inimene kuulub, talle seda ei võimalda (kui selle sotsiokultuuriline staatus on madal võrreldes mõne teise rühmaga), siis hakkab inimene otsima võimalusi oma rühmakuuluvuse muutmiseks. See kaldub põhjustabki keelevahetust. Mida suurem on staatuse erinevus, seda tõenäolisem on madala staatusega rühma assimileerumine. Seda seaduspärasust väljendab valemi osa ($M_1 - M_2$): kui see on väiksem kui 0, siis on vähemusrühmal kaldumus assimileeruda, seda enam, mida suurem on M_1 ja M_2 negatiivne vahe. Kui arvestada, et M mõõdetakse 7-astmelisel Likerti skaalal, siis võib tema väärtus kõikuda vahemikus 1-7, mistõttu maksimaalne negatiivne vahe võib olla -6.

Ometi ei sõltu assimileerumine ainuüksi rühmade staatuserinevusest. Näiteks türgi immigrantrühma staatus Saksamaal on selgelt madalam sakslaste omast, kuid ometi ei toimu türklaste hulgas kiiret assimilatsiooni. Üks põhjus on selles, et türklased erinevad sakslastest sotsio-kultuuriliselt vägagi palju: niihästi rassiliste joonte, religiooni kui ka kommete ja tavade poolest. Selliseid kultuurilisi erinevusi võiks üldistatult nimetada kultuuriliseks distantiks. Mida suurem on rühmade vaheline kultuuriline distant, seda väiksem on nõrgema rühma assimileerumise tõenäosus. Valemis väljendub see järgmiselt: $(M_1 - M_2)/r$. Kui distant rühmade vahel on minimaalne ($r=1$), siis mõjutab vitaalsust rühmade staatuserinevus. Mida suurem on aga r väärtus (maksimaalselt 7), seda väiksemaks muutub rühmadevahelise staatuserinevuse olulisus vähemusrühma vitaalsuse määramisel.

Lisaks nendele faktoritele mõjutab assimilatsiooni ka rühmaliikmete utilitaarsus (U): kui võrd nad on avatud muutustele ja lähtuvad oma tegevuses vaid majanduslikest huvidest ning hedonistlikest soovidest. Kui rühma utilitaarsus on minimaalne, siis on ta täiesti konservatiivne ja muutustele suletud. Sellised on näiteks Amishi usulahku kuuluvad Pennsylvania sakslased, kes pole rohkem kui 7 põlvkonna jooksul assimileerunud. Valemis väljendub see nii, et kui $U=0$, muutub ka V väärtus võrdseks nulliga, mis tähendab, et rühm on stabiilne ega assimileeru. Kui $U=1$ siis on rühma liikmete hulgas utilitaarsus ja konservatiivsus tasakaalus ja vitaalsuse määravad vaid staatuserinevused ja distant. Maksimaalse U väärtuse korral ($U=2$) võimenduvad staatuserinevused, millega valem väljendab seda, et utilitaarse hoiakuga inimesed kalduvad kergemini assimileeruma domineerivasse rühma, mis pakub neile kõrgema

enesehinnangu ja avaramad eneseteostuse võimalused. (U väärtust mõõdetakse algselt 5 astmelisel skaalal, kuid teisendatakse valemis kolmeastmeliseks skaalaks 0-2.)

Valemi tööpõhimõtet aitavad illustreerida järgnevad hüpoteetilised näited:

1. Madala sotsio-kultuurilise staatusega rühm ($M_1=2$), kes paikneb kõrvuti kõrge staatusega rühmaga ($M_2=6$). Rühmad on kultuuriliselt lähedased ($r=1,5$) ja vähemusrühm on vägagi utilitaarse hoiakuga ($U= 1,6$). Sellise rühma vitaalsus V on $-4,27$, mis on saadud järgmise arvutuse tulemusel:

$$(2) V = 1,6 (2-6)/1,5 = -4,27$$

Arvestades, et maksimaalselt negatiivne V väärtus, mida valem võimaldab, võib olla 12 ($V = 2(1-7)/1$), siis ülaltoodud vitaalsusindeks viitab suhteliselt madalale vitaalsusele.

2. Madala sotsio-kultuurilise staatusega rühm ($M_1=2$), kõrvuti kõrge staatusega rühmaga ($M_2=6$). Rühmad on kultuuriliselt väga kauged ($r = 6,6$) ja vähemusrühma väärtussüsteem on väga konservatiivne ($U= 0,2$).

$$(3) V = 0,2 ((2-6)/6,6) = -0,12$$

Rühm on peaaegu stabiilne. Ülaltoodu on tüüpiline näide madala staatusega stigmatiseeritud vähemusrühmast, kes vaatamata suurele staatuserinevusele ei assimileeru sotsiokultuuriliste erinevuste ja konservatiivse elulaadi tõttu. Tüüpiline esindaja võiks olla immigrantlik islamikogukond mõnes Euroopa heaoluriigis.

4. Etnolingvistilise vitaalsuse mõõtmine

Nagu juba mainitud, sobib etnolingvistilise vitaalsuse mõõtmiseks kasutada küsimustiku vormi, mis võimaldab vastajatel märkida oma vastuseid Likerti skaalal. Et kõigi mudeli komponentide uurimiseks on maailmas juba küsimustikke koostatud, siis on otstarbekas lähtuda juba väljatöötatud uurimisvahenditest, selle asemel, et välja mõelda täiesti uus. Järgnevalt toon eraldi välja kõigi allkomponentide küsimused.

Sotsiokultuurilise staatuse M mõõtmisel on otstarbekas lähtuda subjektiivse etnolingvistilise vitaalsuse küsimustikest, nagu Bourhis et al. (1981) ja Landry et al. (1996), sest nendel põhinevad variandid on põhjalikult ära proovitud ja tänini kasutusel

(vt Yağmur 2004, Yağmur and Kroon 2003; Shaaban and Ghaith 2002; Florack and Piontowsky 1997). Kokku mõõdab sotsio-kultuurilist staatust 13 küsimust, nii et iga küsimus esitatakse kummagi rühma kohta eraldi (kokku siis 26 küsimust, vt küsimusi 26-51 lisa 1).

Kultuurilise distantsi uuringud ei ole väga laialt levinud, kuigi mõningaid töid on sel teemal ilmunud (Babiker, Cox and Miller 1980, Fukurawa 1997, Chirkov, Lynch ja Niwa 2005, Shenkar 2001). Laskumata eri lähenemiste vahelistesse erinevustesse, on vitaalsuse küsimustiku tarvis eelistatud Babikeri jt (1980) lähenemist, mis keskendus toitumise, rõivastuse, religiooni ja mentaliteedi erinevustele. Täiendavalt lülitati kultuurilise distantsi moodulile Landry et al. (1996) järgi 13 küsimust sotsiaalse võrgustiku struktuuri kohta, sest küsitletu seotus vähemusrühma või enamusrühma võrgustikuga väljendab selgelt isiku kultuurilise distantsi ühe või teise rühmaga. Kokku uurib kultuurilist distantsi 22 küsimust (vt küsimused 13-25 ja 52-60 Lisas 1).

Utilitaarsuse uurimiseks kasutati Schwartzi (1992) universaalsete väärtuste küsimustiku konservatiivsuse ning muutustele avatuse komponente, kokku 12 küsimust (küsimused 1-12 Lisas 1). Kokku koosneb etnolingvistilise vitaalsuse küsimustiku 60 küsimusest, millele uurija võib lisada oma äranägemise järgi sotsiodemograafilisi taustaküsimusi.

* * *

Arvestades, et ülalesitatud etnolingvistilise vitaalsuse mudel ja küsimustik on veel praktiliselt testimata, ei ole ka erilist põhjust pikaks kokkuvõtteks. On selge, et keelilise mitmekesisuse probleematika püsib jätkuvalt teadlaste huviorbiidis ja see annab lootust, et töötatakse välja uued ja paremad meetodid rühmade käitumise hindamiseks. Alanud on ka käesoleva mudeli testimine: 2005 aasta sügisel viidi selle abil Võrumaal läbi võru vitaalsuse uuring, 2006 aastal on kavas mudelit rakendada Peipsi äärsete vanausuliste uuringutes. Iga selline uuring võimaldab ühelt poolt täpsustada mudelit ja küsimustikku, teiselt poolt annab informatsiooni, kuidas valemi väljundiks olevat vitaalsusskaalat tõlgendada. Jääb vaid loota et selle tulemusel kujuneb lõpuks tõhus uurimisinstrument, mis võimaldab rühmade vitaalsust seniselt paremini hinnata ja võrrelda.

Kirjandus

Allard, Réal ja Landry Rodrigue. 1986. Subjective Ethnolinguistic Vitality viewed as a Belief System. – *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 7(1), 1-12.

Ajzen I. ja Fishbein M. 2005. The influence of attitudes on behavior. – *The handbook of attitudes*. Toim D. Albarracín, B. T. Johnson ja M. P. Zanna. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum, lk 173-222.

Babiker, I. E., Cox, J. L. ja Miller, P. 1980. The measurement of cultural distance and its relationship to medical consultations, symptomatology, and examination performance of overseas students at Edinburgh University. – *Social Psychiatry*, 15, 109-116.

Bourhis, Richard Y. 1979. Language in ethnic interaction: A social psychological approach. – *Language and ethnic relations*. Toim H. Giles ja B Saint-Jacques. Oxford: Pergamon. 117-142.

Bourhis, Richard Y., Giles, Howard ja Rosenthal, Doreen. 1981. Notes on construction of a 'subjective vitality questionnaire' for ethnolinguistic groups. – *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 2, 145-155.

Bourhis, Richard Y. ja Sachdev, Itesh 1984. Vitality perceptions and language attitudes: Some Canadian data. – *Journal of Language and Social Psychology* 3, 97-126.

Chirkov, V. I., Lynch, M. ja Niwa, S. 2005. Application of the scenario questionnaire of horizontal and vertical individualism and collectivism to the assessment of cultural distance and cultural fit. – *International Journal of Intercultural Relations*, 4, 469-490.

Clyne, Michael 2003. *Dynamics of Language Contact. English and Immigrant Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.

Edwards, John 1992. Sociopolitical aspects of language maintenance and loss: towards a typology of minority language situations. – *Maintenance and loss of minority languages*. Toim Willem Fase et al. Amsterdam: Benjamins, 37-54.

Edwards, John 2006. Players and power in minority-group settings. – *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 1, 4-21.

Ehala, Martin 2006. Keelevahetuse pööramisvõimalusi võru keelealal. – *Võru Instituudi Toimetisi XX*, kk-ll.

Ehala, Martin ja Niglas, Katrin 2004. Eesti koolinoorte keelehoiakud. – *Akadeemia*, 10, lk 2115-2143.

Fishman, Joshua A. 1991. Reversing language shift. Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages. Clevedon: Multilingual Matters.

Fishman, Joshua A. (toim) 2001. Can threatened languages be saved? Reversing language shift, revisited: A 21st century perspective. Clevedon: Multilingual Matters.

Florack, A. ja Piontkowski, U. 1997. Identification and Perceived Vitality: The Dutch and the Germans in the European Union. – *Journal of multicultural and multilingual development*, 5, 349-363.

- Fukurama, Toshiaki 1997. Cultural distance and its relationship to psychological adjustment of international exchange students. – *Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 51, 87-91.
- Giles, Howard, Bourhis, Richard Y. ja Taylor, Donald M. (1977) *Towards a Theory Language in Ethnic Group Relations*. – *Language, Ethnicity and Intergroup relations*. Toim H. Giles. London: Academic Press. 307-348.
- Giles, Howard ja Johnson Patricia 1987. Ethnolinguistic identity theory: A social psychological approach to language maintenance. – *International Journal of Sociology of Language* 63, 69-99.
- Grenoble, Lenore A. ja Whaley, Lindsay J. 1998. Toward a typology of language endangerment. – *Endangered languages: language loss and community response*. Toim L. A. Grenoble ja L. J. Whaley. Cambridge: Cambridge University Press, 22-54.
- Gudykunst, William, B. ja Ting-Toomey, Stella 1990. Ethnic identity, language, and communication breakdowns. – *Handbook of language and social psychology*. H. Giles ja W.P. Robinson (toim). Chichester, UK: Wiley, 309-318.
- Harwood, Jake, Giles, Howard ja Bourhis, Richard Y. 1994. The genesis of vitality theory: Historical patterns and discursal dimensions. – *International Journal of the Sociology of Language* 108, 167–206.
- Pierson, Herbert D., Giles, Howard ja Young, Louis. 1987. Intergroup vitality perceptions during a period of political uncertainty: The case of Hong Kong. – *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 8, 451-460.
- Kindell, Gloria ja Lewis, Paul M. (Toim) 2000. *Assessing ethnolinguistic vitality: Theory and practice*. Selected papers from the Third International Language Assessment Conference. Dallas, Texas: SIL International.
- Klatter-Folmer, Jetske ja Avermaet, Piet van (toim) 2001. *Theories on maintenance and loss of minority languages: Towards a more integrated explanatory framework*. Münster: Waxmann.
- Kraemer, Roberta ja Olshtain, Elite. 1989. Perceived ethnolinguistic vitality and language attitudes: The Israeli setting. – *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 10, 197-212.
- Landry, Rodrigue ja Allard, Réal. 1992. Ethnolinguistic vitality and the bilingual development of minority and majority group students. – *Maintenance and Loss of Minority Languages*. Toim. W. Fase, K. Jaspaert and S. Kroon Amsterdam: Benjamins. 223–251
- Landry, Rodrigue ja Allard, Réal. 1994. Diglossia, ethnolinguistic vitality and language behavior. – *International Journal of the Sociology of Language* 108, 15–42.
- Landry, Rodrigue, Allard, Réal ja Henry, Jacques. 1996. French in South Louisiana: Towards Language Loss. – *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 17, 442-468.
- Sachdev, Itesh, Bourhis, Richard Y., D'Eye, John ja Phang, Sue-wen. 1990. Cantonese-Chinese vitality in London. – *Journal of Asian and Pacific Rim Communication* 1, 209-228.

Sachdev, Itesh ja Bourhis, Richard Y. 1993. Ethnolinguistic vitality: some motivational and cognitive considerations. – Group motivation: Social psychological perspectives. Toim. M. Hogg ja D. Abrams. New York and London: Harvester/ Wheatsheaf 33-51.

Sayahi, Lotfi 2005. Language and identity among speakers of Spanish in northern Morocco: Between ethnolinguistic vitality and acculturation. – Journal of Sociolinguistics 9/1, 95-107.

Schwartz, S. H. (1992) Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. – In Zanna, M. P. (ed) *Advances in experimental social psychology*, vol 25. San Diego, CA: Academic Press, 1-65.

Shaaban, K., ja Ghaith, G. 2002. University students' perceptions of the ethnolinguistic vitality of Arabic, French and English in Lebanon. – Journal of Sociolinguistics 6 (4), 557–574.

Shenkar, Oded 2001. Cultural Distance Revisited: Towards a More Rigorous Conceptualization and Measurement of Cultural Differences. – Journal of International Business Studies 32, 519-535.

Tajfel, Henry ja Turner, John C. 1979. An integrative theory of intergroup conflict. – The social psychology of intergroup relations. Toim W.G. Austin ja S. Worchel. Monterey, CA: Brooks/Cole, lk 33-47.

Van den Berg, Marius E. 1988. Long term accommodation of (ethno) linguistic groups toward a societal language norm. – Language and Communication 8, 251-270.

Yağmur, Kutlay 2004. Language maintenance patterns of Turkish immigrant communities in Australia, and Western Europe: the impact of majority attitudes on ethnolinguistic vitality perceptions. – International Journal of the Sociology of Language, 165, 121-142.

Yağmur, Kutlay ja Kroon, Sjaak 2003. Ethnolinguistic vitality perceptions and language revitalisation in Bashkortostan. – Journal of Multilingual and Multicultural Development 4, 319-336.

Lisa 1. Etnolingvistilise vitaalsuse küsimustik

(Vähemuskeele tähis on X, enamuskeelel Y)

- 1) Uute ideede väljamõtlemine ja loomingulisus on talle oluline. Talle meeldib teha asju omamoodi.
- 2) Talle on oluline elada turvalises ümbruses. Ta väldib kõike, mis võiks ohustada tema turvalisust.
- 3) Talle meeldivad üllatused ja ta otsib alati uusi tegevusi. Ta arvab, et elus on oluline läbi elada palju uusi kogemusi.
- 4) Ta usub, et inimesed peavad tegema nii, nagu neile öeldakse. Ta arvab, et inimesed peavad alati reegleid järgima, isegi siis, kui keegi ei näe.

- 5) Talle on oluline olla tagasihoidlik ja mõõdukas. Ta ei soovi endale tähelepanu tõmmata.
- 6) Talle on oluline, et elu oleks mõnus. Talle meeldivad naudingud.
- 7) Talle on oluline iseseisvalt oma asju toimetada. Talle meeldib olla vaba ja mitte sõltuda teistest.
- 8) Talle on oluline, et valitsus tagaks tema julgeoleku kõikide ohtude vastu. Ta tahab, et riik oleks tugev ning suudaks oma kodanikke kaitsta.
- 9) Ta otsib seiklusi ning talle meeldib riskida. Ta soovib, et tema elu oleks põnev.
- 10) Talle on oluline alati käituda korralikult. Ta püüab hoiduda tegemast kõike, mis teiste inimeste arvates on väär.
- 11) Traditsioonid on talle olulised. Ta püüab järgida perekondlikke või usulisi tavasid.
- 12) Ta otsib iga võimalust, et lõbutseda. Talle on oluline tegelda asjadega, mis pakuvad naudingut.
- 13) Kuidas hindad oma X keele oskust?
- 14) Kuidas hindad oma Y keele oskust?
- 15) Mis keeles sa suhtled oma pereliikmetega?
- 16) Mis keeles sa suhtled oma sõpradega?
- 17) Mis keeles sa suhtled oma kaasõpilastega?
- 18) Mis keeles sa suhtled oma õpetajatega?
- 19) Mis keeles sa suhtled kooliväliselt (trennis, huvialaringis, ekskursioonil)?
- 20) Mis keeles sa suhtled müüjate ja teenindajatega?
- 21) Millises keeles teleprogramme sa vaatad?
- 22) Millises keeles raadiosaateid sa kuulad?
- 23) Millises keeles ajakirjandust sa loed?
- 24) Millises keeles raamatuid sa loed?
- 25) Millises keeles kultuurisündmustel (kontsertidel, etendustel, festivalidel) sa osaled?
- 26) Kui kõrgelt on X kultuur ja traditsioonid hinnatud ühiskonnas?
- 27) Kui kõrgelt on Y kultuur ja traditsioonid hinnatud ühiskonnas?
- 28) Kui palju on X rühma hulgas kuulsaid kultuuriinimesi (kirjanikke, näitlejaid, kunstnikke, lauljaid, teadlasi, ajakirjanikke)?
- 29) Kui palju on Y-rühma hulgas kuulsaid kultuuriinimesi (kirjanikke, näitlejaid, kunstnikke, lauljaid, teadlasi, ajakirjanikke)?
- 30) Kui kõrgelt on X keel hinnatud ühiskonnas?
- 31) Kui kõrgelt on Y keel hinnatud ühiskonnas?
- 32) Kui kõrgelt on X keel hinnatud rahvusvaheliselt?
- 33) Kui kõrgelt on Y keel hinnatud rahvusvaheliselt?
- 34) Kui palju on Xide hulgas jõukaid tööandjaid ja ärimehi?
- 35) Kui palju on Yite hulgas jõukaid tööandjaid ja ärimehi?
- 36) Kui palju kasutatakse X keelt meedias (ajalehtedes, raadios, teles ja internetis)?
- 37) Kui palju kasutatakse Y keelt meedias (ajalehtedes, raadios, teles ja internetis)?
- 38) Kui palju kasutatakse X keelt hariduses (lasteaedades, koolis, ülikoolis)?
- 39) Kui palju kasutatakse Y keelt hariduses (lasteaedades, koolis, ülikoolis)?
- 40) Kuidas iseloomustaksid Xide rahvaarvu?
- 41) Kuidas iseloomustaksid Yite rahvaarvu?
- 42) Kui uhked on Xd oma ajaloolise kultuuripärandi üle?
- 43) Kui uhked on Yd oma ajaloolise kultuuripärandi üle?

- 44) Kui aktiivsed on Xd oma asja ajamisel ühiskonnas?
- 45) Kui aktiivsed on Yd oma asja ajamisel ühiskonnas?
- 46) Kui jõukad on Xd?
- 47) Kui jõukad on Yd?
- 48) Kas Xde seisund ühiskonnas on õiglane?
- 49) Kas Yte seisund ühiskonnas on õiglane?
- 50) Kui tugev on X keel ja kultuur 20-30 aasta pärast tänasega võrreldes?
- 51) Kui tugev on Y keel ja kultuur 20-30 aasta pärast tänasega võrreldes?
- 52) Kui erinevad on X ja Y loomu poolest?
- 53) Kas X võib tema väljanägemise põhjal tänaval ära tunda?
- 54) Kas ühiskonnas halvustatakse või narritakse Xe?
- 55) Kas Xd erinevad Ytest usuliste kombetalituste põhjal?
- 56) Kas Xd igapäevane toit erineb Yte igapäevasest toidust?
- 57) Kui palju sa pead ennast Xks?
- 58) Kui palju sa pead ennast Yks?
- 59) Kui palju sa tahaks kuuluda Xde hulka tulevikus?
- 60) Kui palju sa tahaks kuuluda Yte hulka tulevikus?